

BOLA SHAXSINING RIVOJLANISHIDA TASHQI MUHIT TA'SIRI*Boltayeva Shahnoza Eshpo'lat qizi**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**Filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**1-bosqich 113-guruh talabasi**E-mail: boltayeva296@gmail.com**Tel: +998701656807***Annotasiya**

Ushbu maqolada bola shaxsining rivojlanishida tashqi muhitning roli tahlil qilinadi. Unda oila, maktab, tengdoshlar, jamiyat va ommaviy axborot vositalarining bolaning axloqiy, intellektual va hissiy shakllanishiga ta'siri tasvirlangan. Bundan tashqari, qo'llab-quvvatlovchi muhit orqali har tomonlama rivojlangan shaxsni rivojlantirish imkoniyatlari keltirilgan. Tadqiqotda ta'limda tashqi omillarni hisobga olish muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Bola shaxsining rivojlanishi, Tashqi muhit, Oila, Maktab, Tengdoshlar, Jamiyat, Ommaviy axborot vositalari, Axloqiy rivojlanish, Intellektual rivojlanish, Hissiy rivojlanish, Qo'llab-quvvatlovchi muhit, Ta'lim jarayoni.

Аннотация

В данной работе анализируется роль внешней среды в развитии личности ребёнка. Раскрывается влияние семьи, школы, сверстников, общества и средств массовой информации на нравственное, интеллектуальное и эмоциональное становление ребёнка. Также показаны возможности формирования гармоничной личности через создание благоприятной среды. Результаты исследования подчёркивают необходимость учёта внешних факторов в воспи.

Ключевые слова: Развитие личности ребёнка, Внешняя среда, Семья, Школа, Ровесники, Общество, Средства массовой информации, Нравственное развитие, Интеллектуальное развитие, Эмоциональное развитие, Поддерживающая среда, Образовательный процесс.

Annotation

This article analyzes the role of the external environment in the development of a child's personality. It describes the influence of family, school, peers, society, and mass media on a child's moral, intellectual, and emotional formation. In addition, the opportunities for developing a well-rounded personality through a supportive environment are presented. The study emphasizes the importance of considering external factors in education.

Keywords: Child development, External environment, Family, School, Peers, Society, Mass media, Moral development, Intellectual development, Emotional development, Supportive environment, Educational process.

Kirish

Bola shaxsining rivojlanishi murakkab va ko'p qirralik jarayon bo'lib, unda ichki omillar bilan bir qatorda tashqi muhitning roli ham muhim ahamiyatga ega. Tashqi muhit deganda bolaning oilasi, maktabi, tengdoshlar bilan munosabatlari, jamiyat, madaniy muhit va axborot vositalari tushuniladi. Ushbu omillar bolaning axloqiy, intellektual va hissiy rivojlanishida bevosita ta'sir ko'rsatadi. Oila bola uchun birinchi va eng asosiy tarbiya maktabidir. Oiladagi mehr-muhabbat, ota-onaning munosabati, o'zaro hurmat va intizom bolaning xulq-atvorining shakllanishiga poydevor yaratadi. Shu bilan birga, maktab va tengdoshlar muhitidagi ijobiy ta'sirlar bola ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy davrda axborot texnologiyalari va internet orqali bolalar turli manbalardan ma'lumot oladi, bu esa ularning dunyoqarashi va qiziqishlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tashqi muhitni to'g'ri boshqarish va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish orqali bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga erishish mumkin.

Asosiy qism

Psixologik ma'lumotlarga ko'ra qobiliyat insonning tabiiy xususiyati bo'la olmaydi. Bola qobiliyatlarining namoyon bo'lishi uning hayot, talim tarbiya jarayonlariga bog'liq. Biologik omillar. Biologik irsiyat insonni inson qiladigan umumiylikni hamda insonlarni tashqi va ichki jihatdan turli qiladigan farqlanishni aniqlaydi. Irsiyat deganda bolalar genetik dasturiga kiritilgan muayyan xislat va xususiyatlarning ota onadan bolaga turli xil o'xshashlik, xususiyatlarning o'tishi tushuniladi. Irsiyatga ko'ra bolaga ota-onasidan inson organizmi, asab tizimi, miya va xis tuyg'u organlari, shuningdek, qomat tuzilishi, soch teri rangi o'tadi. Bular insonni boshqa insonlardan ajratib turuvchi tashqi omillar hisoblanadi. Shuningdek irsiyat bo'yicha nerv faoliyatini rivojlantiradigan nerv xususiyatlari ham o'tishi mumkin. Irsiyat bolaning tabiiy xususiyatlari asosida biror bir faoliyat sohasida muayyan qobiliyatlarining shakllanishini ko'zda tutadi. Psixologik ma'lumotlarga ko'ra qobiliyat insonning tabiiy xususiyati bo'la olmaydi. Bola qobiliyatlarining namoyon bo'lishi uning hayot, talim tarbiya jarayonlariga bog'liq. Hozirgi paytda bola rivojlanishiga ekologik muhit, atmosferaning buzilishi kabi tashqi omillar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida jismoniy nuqsonli bo'lib tug'ilyogon bolalar soni ko'paymoqda. Bunday bolalarning muomalaga kirishishi va faoliyat yuritishi nihoyatda og'ir kechadi. Shuning uchun ularga o'qitishning yangi Hozirgi paytda bola rivojlanishiga ekologik muhit, atmosferaning buzilishi kabi tashqi omillar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida jismoniy nuqsonli bo'lib tug'ilyogon bolalar soni ko'paymoqda. Bunday bolalarning muomalaga kirishishi va faoliyat yuritishi nihoyatda og'ir kechadi. Shuning uchun ularga o'qitishning yangi metodlari joriy qilinmoqda va bu metodlar ularning aqliy rivojlanishga erishishlariga yordam beradi. Jismoniy nuqsonli bolalar bilan maxsus pedagoglar shug'ullanishadi. Bu bolalar o'z

tengqurlari bilan muomalaga ¹kirishganlarida jiddiy muammolarga duch kelishadi. Bu esa ularning jamiyatga integratsiyalashuvlarini qiyinlashtiradi. Shuning uchun bunday bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning asosiy maqsadi bolaga tashqi olam bilan aloqa qilish kanallarini ochishdir. Inson bo'lib etishish uchun faqatgina biologik irsiyatning o'zi kifoya emas. Inson faqat sotsiolizatsiya jarayonida, ya'ni Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari <https://scientific-jl.com/> 19-to'plam 3-son May 2025 252 muloqotda, boshqa insonlar bilan o'zaro ta'sirda shaxs bo'lib etishadi. Inson jamiyatidan tashqarida ma'naviy, ijtimoiy, psixik rivojlanishi sodir bo'la olmaydi. Bu fikrni barchaga ma'lum hollar, ya'ni inson bolasi hayvonlar orasida o'sgani yanada mustahkamlaydi. Inson bo'lib etishish uchun faqatgina biologik irsiyatning o'zi kifoya emas. Inson faqat sotsiolizatsiya jarayonida, ya'ni muloqotda, boshqa insonlar bilan o'zaro ta'sirda shaxs bo'lib etishadi. Inson jamiyatidan tashqarida ma'naviy, ijtimoiy, psixik rivojlanishi sodir bo'la olmaydi. Bu fikrni barchaga ma'lum hollar, ya'ni inson bolasi hayvonlar orasida o'sgani yanada mustahkamlaydi.

Bola shaxsining rivojlanishida tashqi muhit ta'siri nihoyatda muhim va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola tug'ilgan kundan boshlab ma'lum ijtimoiy, madaniy va ma'naviy muhit ichida yashay boshlaydi va aynan shu muhit uning shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shaxs deganda ongli ravishda fikrlay oladigan, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lgan, ma'lum qarash va qadriyatlarga tayangan holda faoliyat yurita oladigan inson tushuniladi. Bola esa hali shakllanayotgan, rivojlanish jarayonidagi shaxsdir. Uning jismoniy, aqliy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan kamol topishi tashqi muhit omillari bilan chambarchas bog'liq. Bola shaxsining rivojlanishi avvalo oila muhitida boshlanadi. Oila bolaning birinchi ijtimoiy maktabidir. Bola dastlab ota-ona va yaqinlari bilan muloqot qilish orqali muomala madaniyatini, axloqiy me'yorlarni, yaxshi va yomon tushunchalarini o'zlashtiradi. Oilada mehr-muhabbat, hurmat va o'zaro tushunish hukm sursa, bola o'zini xavfsiz his qiladi, unda o'ziga ishonch va mustaqil fikrlash qobiliyati shakllanadi. Aksincha, oiladagi ziddiyatlar, beparvolik yoki zo'ravonlik bolada qo'rquv, tortinchoqlik yoki agressiv xatti-harakatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Bolaning rivojlanishida ta'lim muassasalari ham muhim o'rin tutadi. Bog'cha va maktab sharoitida bola jamoa bilan ishlashni, tartib-intizomga rioya qilishni, mas'uliyatni his qilishni o'rganadi. O'qituvchining shaxsiy namunasi, bilim darajasi va bolalarga bo'lgan munosabati ularning psixologik va ijtimoiy rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Sifatli ta'lim muhiti bolaning aqliy salohiyatini oshiradi, tafakkurini kengaytiradi va mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantiradi. Tengdoshlar muhiti ham bola shaxsining shakllanishida katta rol o'ynaydi. Bola o'z tengdoshlari bilan muloqot jarayonida do'stlik, hamkorlik, raqobat

¹ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

va yetakchilik kabi ijtimoiy tajribalarni egallaydi. Ijobiy tengdoshlar muhiti bolaning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi va jamoada o'z o'rnini topishga yordam beradi. Salbiy guruh ta'siri esa noto'g'ri odatlar va xulq-atvor shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Zamonaviy jamiyatda ommaviy axborot vositalari va internet ham tashqi muhitning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Internet orqali bola keng axborot olishi, bilimni oshirishi mumkin. Biroq nazoratsiz foydalanish zararli kontent, zo'ravonlik sahnalari yoki salbiy g'oyalarning ta'siriga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar va pedagoglar bolalarning axborot maydonidagi faoliyatini yo'naltirib borishlari zarur. Iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar ham bola rivojiga ta'sir qiladi. Oilaning moddiy imkoniyatlari bolaning ta'lim sifati, sog'lig'i va qo'shimcha rivojlantiruvchi mashg'ulotlarga qatnashish imkoniyatini belgilaydi. Qulay sharoit mavjud bo'lsa, bola o'z qobiliyatini to'liq namoyon eta oladi. Ijtimoiy tengsizlik esa ba'zan imkoniyatlarning cheklanishiga sabab bo'ladi. Madaniy va ma'naviy muhit ham bola shaxsining shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Jamiyatdagi urf-odatlar, milliy qadriyatlar, an'analar va ma'naviy me'yorlar bola ongiga singib boradi. Kattalarga hurmat, vatanparvarlik, halollik va mehnatsevarlik kabi fazilatlar aynan shu muhitda shakllanadi. Sog'lom ma'naviy muhit bola shaxsining barkamol bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Xulosa: Bola shaxsining rivojlanishida tashqi muhitning o'rni beqiyosdir. Bola tug'ilgan paytdan boshlab ma'lum ijtimoiy va ma'naviy muhit ta'sirida shakllanadi va uning xarakteri, dunyoqarashi, qiziqishlari hamda hayotga munosabati aynan shu muhit asosida rivojlanadi. Oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar jamoasi, jamiyat va axborot maydoni birgalikda bolaning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Agar bola sog'lom, mehrga boy va qo'llab-quvvatlovchi muhitda tarbiyalansa, unda o'ziga ishonch, mustaqil fikrlash, mas'uliyat va ijobiy axloqiy fazilatlar shakllanadi. Aksincha, salbiy muhit bolaning ruhiy holatiga, xulq-atvoriga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun har bir ota-ona, pedagog va jamiyat a'zosi bola atrofidagi muhitni sog'lom va rivojlantiruvchi tarzda tashkil etishga mas'uldir. Tashqi muhit bola shaxsining shakllanishida asosiy omillardan biri bo'lib, u irsiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi yoki aksincha, cheklab qo'yishi mumkin. Kelajak avlodning barkamol, bilimli va ma'naviy yetuk bo'lib voyaga yetishi uchun sog'lom ijtimoiy muhit yaratish har bir jamiyatning ustuvor vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Pedagogika: Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik / M.Toxtaxodjeyev va boshqalar. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
3. Hasanboyeva O., To'xtayeva X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
4. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.